

Šablone u likovnom izrazu djece predškolske dobi

Bogović, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:786827>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Marija Bogović
Šablone u likovnom izrazu djece predškolske dobi
ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI
Prijediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i
obrazovanje

Šablone u likovnom izrazu djece predškolske dobi
ZAVRŠNI RAD

Predmet: Likovna kultura

Mentor: doc. dr. sc. Zlata Tomljenović

Studentica: Marija Bogović

Matični broj: 0299014542

U Rijeci, srpanj, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Marija Bogović

A handwritten signature in blue ink that reads "Marija Bogović". The signature is written in a cursive style and is positioned above a solid horizontal line.

SAŽETAK

Tema ovoga završnoga rada su šablone u likovnom izrazu djece predškolske dobi koje mogu negativno utjecati na dječji likovni razvoj, razvoj kreativnosti te autentično likovno izražavanje. U radu se ističe važnost dječjeg likovnog izražavanja od najranije dobi, faze razvoja dječjega likovnoga izraza te kreativnost kao važan čimbenik likovnoga izražavanja. Nadalje, u radu se analizira uloga odgajatelja u poticanju dječjega likovnoga razvoja, ali i oni postupci odgajatelja koji taj razvoj ometaju i ograničavaju. U tom kontekstu detaljnije se pojašnjavaju šablone u likovnim izrazima djece rane i predškolske dobi te se analiziraju razlozi pojave šablonskog izražavanja kod djece i opasnosti za razvoj djetetovih sposobnosti ukoliko se šablonski pristup u izražavanju ne sprječava. Također se navode neki najčešći primjeri šablona u dječjem likovnom izrazu te uloga odgajatelja u sprječavanju pojave i upotrebe šabloniziranih oblika u dječjim likovnim radovima.

Ključne riječi: dijete, likovne aktivnosti, rani i predškolski odgoj, šablone.

SUMMARY

The topic of this final thesis are templates in the artistic expression of preschool children which can negatively affect children's artistic development, creativity, and authentic artistic expression. The paper highlights the importance of children's artistic expression from an early age, the stages of development of children's artistic expression and creativity as an important factor in artistic expression. Furthermore, the paper analyzes the role of educators in encouraging children's artistic development. As well, actions of educators that disturb and limit children's artistic development are analyzed in this paper. In that context, the templates in the visual expressions of children of an early and preschool age are explained in more detail. This paper analyses reasons for the appearance of template expressions and dangers for the development of child's abilities, if the template approach to expression is not prevented. Also, there are listed some of the

most common examples of templates in children's art, as well as the role of educators in preventing appearance and use of templated forms in children's art.

Key words: artistic activities, child, early and preschool education, templates.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ.....	2
2.1. Uloga odgajatelja u dječjem likovnom razvoju.....	6
2.1.1. Planiranje i organizacija likovne aktivnosti.....	7
2.1.2. Osiguravanje dostupnosti likovnih materijala	8
2.1.3. Prepuštanje inicijative djetetu.....	9
2.1.4. Promatranje i dokumentiranje likovnih aktivnosti	10
2.2. Kreativnost djece predškolske dobi.....	11
3. POTICANJE DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA.....	14
3.1. Likovno-umjetničko djelo kao poticaj za likovno izražavanje.....	14
3.2. Usmjeravanje opažanja djeteta	15
3.3. Poticanje dječje mašte i igre	16
3.4. Organizacija prostora.....	17
4. OMETANJE DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA	19
4.1. Odgojni postupci	20
4.1.1. Neodgovarajuće vrednovanje dječjih likovnih radova	20
4.1.2. Naglašavanje urednosti i preciznosti dječjih likovnih radova	21
4.2. Izravno miješanje u likovne radove djece	22
5. ŠABLONE U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAZU	24
5.1. Utjecaj šablona na razvoj djetetovih sposobnosti.....	27
5.2. Primjeri najčešćih šablona kod djece predškolske dobi	29
5.3. Uloga odgajatelja u sprječavanju pojave šablona.....	30
6. ZAKLJUČAK.....	33
7. LITERATURA	35

1. UVOD

Sociologija djetinjstva i nova paradigma djetinjstva ističu novi pogled na dijete kao aktivno, kompetentno i kreativno biće bogato potencijalima, koje ima mnoga znanja i sposobnosti. Važno je na dijete gledati kao na individuu, pojedinca koji je jedinstven, koji ima vlastite vrijednosti te se pitati kako i čime pobuditi djetetove interese, potencijale i emocije te što za dijete ima smisla (Jurčević Lozančić, 2018). Upravo zato, pored mnogih drugih aspekata, važno je poštivati djetetovu kreativnost, slobodu izražavanja i mišljenja te originalnost i individualnost u likovnim aktivnostima.

Djeci likovno izražavanje nije strano, ono je urođeno i djeca imaju potrebu za njim od najranije dobi. Bavljenje likovnim aktivnostima za djecu ima mnoge prednosti, kao što su razvoj koncentracije i divergentnoga mišljenja te lučenje hormona sreće. Upravo zato u likovnom izražavanju djece rane i predškolske dobi ne bi trebalo biti strogih pravila i zahtjeva, već bi taj proces trebao biti slobodan, kreativan i maštovit (Balić Šimrak, 2010).

Tema ovoga rada jesu šablone u likovnom izrazu djece predškolske dobi, a odabrana je kako bi se dublje istražila problematika uporabe šablona u likovnim aktivnostima djece predškolske dobi. S obzirom na važnost likovnih aktivnosti i slobode izražavanja za djecu, vrijedno je promisliti i istražiti kakvu posljedicu na dijete ostavlja ograničavanje njegove slobode u likovnom izražavanju. Prema tome, cilj ovoga rada je pojasniti dječji likovni razvoj i načine poticanja i ometanja dječjega likovnoga izražavanja te pobliže objasniti što su to šablone u dječjem likovnom izrazu, kako ih djeca usvajaju, kako njihova uporaba utječe na dječje sposobnosti i kako ih izbjeći u odgojno-obrazovnom radu. Za potrebe pronalaska odgovora i objašnjenja koja se u radu nastoje dati proučavana je različita literatura povezana s tematikom dječjega likovnoga razvoja, kreativnosti, uloge odgajatelja u likovnim aktivnostima djece, načinima poticanja i ometanja dječjega likovnoga izraza te šablona u likovnom izrazu djece rane i predškolske dobi.

2. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ

Promatranje djeteta u kontekstu njegova razvoja značajno se mijenjalo kroz povijest, od koncepcija o djetetu kao „praznoj ploči“ na koju odrasli upisuju znanja pa sve do slike o djetetu kakva je danas. Danas se na dijete gleda kao na cjelovito biće bogato potencijalima koje je sposobno otkrivati i istraživati te koje ima potrebu za razvojem. Ono je biće koje uči čineći i raspravljajući, koje je aktivni sudionik društva te koje ima mnoga znanja i sposobnosti (Jurčević Lozančić, 2018).

Između mnogih sposobnosti koje djeca stječu tijekom odrastanja, vrlo su važne njihove likovne sposobnosti. Osim igre, likovne su aktivnosti najvažnije aktivnosti u dječjem životu te se sva djeca njima bave spontano (Smiljanić-Čolanović, 1971). Belamarić (1986) navodi kako su svakom djetetu urođene likovne sposobnosti, no u kojoj će se mjeri one razvijati ovisi isključivo o vlastitoj aktivnosti i mogućnosti izražavanja vlastitih iskustava te stvaranju novoga u likovnim aktivnostima. Dakle, razvoj likovnih sposobnosti ovisi o tome u kojoj je mjeri djetetu dopušteno ili nije dopušteno da bude autentično, individualno i slobodno u svom likovnom izražavanju.

Kako je likovno izražavanje jedan od načina na koji djeca komuniciraju, važno je spomenuti likovni jezik. Naime, likovni jezik svoje temelje pronalazi u vizualnom jeziku, odnosno u onome što se može opaziti okom (Karlavaris, 1991). On ne predstavlja nešto što djeca preuzimaju ili uče od odraslih, već se razvija iz djetetovih prirodnih potencijala (Belamarić, 1986). Uz pomoć likovnoga jezika djeca izražavaju svoja iskustva, misli, osjećaje, viđenje i shvaćanje svijeta oko sebe te sebe samoga. Točnije, likovnim jezikom djeca kreativno izražavaju svoje doživljaje, iskustva, znanja i razumijevanja (Slunjski, 2013). Prema Jakubinu (1999), likovno izražavanje obuhvaća uporabu likovnih elemenata i njihovo povezivanje u likovnome radu, odnosno uporabu likovnog jezika. Da bi likovno izražavanje bilo potpuno, važno je kombinirati likovne elemente i načela te odabrati likovne tehnike. Likovno izražavanje za dijete rane i predškolske dobi više je od ostavljanja traga na papiru ili izrade nekog oblika. Ono je način izražavanja sebe, svoga viđenja svijeta, sredstvo prevođenja i odražavanja događaja iz svoje svijesti te sredstvo

komunikacije (Belamarić, 1986). Zapravo, likovno izražavanje djeteta predstavlja odraz njegovoga općeg razvoja (Karlavaris, 1991).

Balić Šimrak (2010) navodi kako je u radu s djecom važno i korisno baviti se likovnim aktivnostima zbog njihovih značajnih pozitivnih utjecaja na djetetov razvoj i spoznaju. Naime, likovne aktivnosti od najranije dobi doprinijet će razvoju pažnje i koncentracije, divergentnog mišljenja te opuštanju organizma. Svako dijete, usporedno s razvojem sposobnosti u različitim područjima razvoja, razvija i svoje likovne sposobnosti u nekoliko faza. U različitim literaturama mogu se pronaći različite razvojne periodizacije dječjeg likovnog razvoja. Ipak, ono što je u svim periodizacijama jednako jest da su faze unutar periodizacija uvjetovane dobi, pristupom okolini te mišljenjem (Grgurić i Jakubin, 1996).

Za potrebe ovoga rada i shvaćanja tijeka dječjeg likovnog razvoja odabrana je razvojna periodizacija autora Herceg, Rončević i Karlavaris (2010). Naime, autori ističu kako u prvih 18 mjeseci života djeca nemaju potrebu, ali ni sposobnosti za likovno izražavanje te razvojne faze dječjeg likovnog razvoja promatraju od navršenih 18 mjeseci života, pa nadalje. Autori smatraju kako dijete u svom likovnom razvoju prolazi četiri faze koje nazivaju: faza šaranja, faza sheme, faza razvijene sheme te faza oblika i pojava. U nastavku će svaka od njih biti ukratko pojašnjena.

Faza šaranja javlja se u periodu od navršenih 18 mjeseci pa sve do navršene treće godine i pet mjeseci. Kako i sam naziv ukazuje, djeca povlače različite linije koje su prvo vrlo jednostavne, a s razvojem postaju preciznije te dobivaju element zaobljenosti. Ova je faza uvjetovana motoričkim sposobnostima i motoričkim razvojem djeteta, stoga se, s rastom i razvojem djeteta, povećava i nadograđuje likovno izražavanje i oblici linija. Pred kraj ove faze javljaju se krugovi kao prvi pokušaji konkretizacije prikaza. Faza šaranja je faza u kojoj je djeci za crtanje poželjno dati meke materijale poput olovke, krede ili pastela, a šare koje djeca nacrtaju mogu se promatrati s bilo koje strane jer na crtežu ne postoji težište (Herceg i sur., 2010).

Druga faza razvoja likovnog izraza djece je faza sheme. Ona je karakteristična za dob od tri godine i šest mjeseci pa sve do pete godine života. U fazi sheme djeca prikazuju prepoznatljive figure i objekte jednostavnih elemenata. Zapravo su to crteži u kojima je

moguće uvidjeti djetetovu potrebu i namjeru da nešto prikažu. U ovoj fazi pojavljuje se karakterističan prvi prikaz čovjeka koji se često naziva „glavonošcima“. To je prikaz čovjeka kao spoj glave, ruku i nogu. Dijete na glavi prikazuje lice, a ruke i noge izlaze iz glave. U kasnijoj dobi, djeca dodaju prikazu čovjeka tijelo koje je često u obliku kruga, elipse ili pravokutnika, a rukama dodaju dugačke linije koje simboliziraju prste (Herceg i sur., 2010).

Kao što je već navedeno, Herceg i sur. (2010) kao treću fazu razvoja dječjeg likovnog izraza navode fazu razvijene sheme. Ta se faza javlja u periodu od pete do osme godine djetetovog života, a karakterizira ju potpunije, odnosno detaljnije prikazivanje objekata na likovnom djelu. Tako dijete na crtežu čovjeka dodaje detalje poput ušiju, kose, obrva i vrata, a noge i ruke više nisu linije, već dobivaju debljinu. Također se u ovoj fazi pojavljuje i prikaz pokreta te osjećaj za prostor koji dijete označava vodoravnim crtama na dnu papira označujući tlo i vrhu papira označujući nebo. Kao četvrtu fazu dječjeg likovnog razvoja autori ističu fazu oblika i pojava koja je karakteristična za djecu u dobi od osam do deset godina. Faza oblika i pojava je faza u kojoj djeca figure i objekte prikazuju realnije, slično kao u stvarnosti. Isto tako, u toj se fazi pojavljuje prikaz profila i precizniji prikaz pokreta.

U većini literature za pojašnjavanje dječjeg likovnog izraza rabe se dječji crteži. Točnije, temeljem dječjih crteža pojašnjava se dječji likovni razvoj, ali i osjećaji, misli, ideje te mnogo drugih faktora koji se iz crteža mogu iščitati. Djetetov crtež puno govori o djetetu i njegovim osjećajima jer dijete na njemu prikazuje svoje želje, doživljaje, osjećaje, ono što ga smeta ili brine, što ga čini sretnim i još mnogo toga (Smiljanić-Čolanović, 1971). Dječji crtež predstavlja jezik kojim djeca izražavaju svoj unutarnji svijet, odnosno predstavlja način komunikacije djece i dječji drugi jezik. S druge strane, Bodulić (1982) navodi da dječji crtež predstavlja likovnu slobodu izražavanja temeljenu na mašti.

Prilikom likovnih aktivnosti djeca polaze od vlastitih osjećaja, znanja, doživljaja te mogućnosti da sve to izraze kroz likovi rad. U svojim radovima djeca upotrebljavaju različite likovne elemente i tehnike kao i odrasli umjetnici, no dječji se crtež razlikuje od crteža odrasle osobe, odnosno umjetnika, u prikazu objekata. Djetetovo je crtanje odraz

njegovih emocija, mašte i doživljaja (Bodulić, 1982). Djetetov crtež prožet je osobnim tragom djeteta, njegove osobnosti i doživljaja te autentičnim prikazom objekata. Primjerice, dijete na svome crtežu može nacrtati objekte koji odraslima na prvi pogled liče na nedefinirane oblike, na nešto što ne predstavlja ništa. No, ako se upita dijete autora promatranog crteža, ono će za svaki oblik imati pojašnjenje što on predstavlja i zašto ga je nacrtalo baš tako. Zapravo, dijete crta doživljenu ili zamišljenu priču uz puno kreativnih i maštovitih detalja.

Herceg i sur. (2010) ističu razdoblje od četiri godine i šest mjeseci do devete godine kao razdoblje pojave različitih osobina dječjeg likovnog izraza. Prva osobina je transparentni rendgenski crtež gdje dijete, osim nekog objekta ili figure, prikazuje što se nalazi unutar njega. Primjerice, ako dijete prikazuje kofer za putovanje, prikazat će i ono što se nalazi unutar njega. Isto tako, ukoliko je majka djeteta trudna i djetetu je pojašnjeno da se beba nalazi u majčinom truhu, ono će u prikazu svoje majke prikazati bebu u njenom truhu. Druga osobina je dinamičnost crteža u kojoj djeca nastoje pojasniti neku radnju čovjeka kojega su prikazali pa mu produže ruke ili noge. Treća je osobina prevaljivanje crteža, a javlja se zbog teškoće u prikazu prostora. Iz toga razloga, djeca mijenjaju težište crteža, odnosno okreću podlogu za crtanje kako bi prikazali objekte, a samim time oni izgledaju prevaljeno na crtežu. Četvrta je osobina cjelovitost prikaza motiva, a predstavlja posljedicu djetetovog shvaćanja pojava iz okoline, gdje će dijete, umjesto samo jednog objekta nacrtati „situaciju“ za koju je taj objekt karakterističan. Primjerice, ukoliko se djetetu zada da nacrtaj cvijet, ono će nacrtati cijelu livadu, stabla, kuću, sunce, nebo, oblake i slično. Dakle, dijete će stvoriti cijelu sliku, odnosno prikaz pojave iz svoje okoline.

Svaki dječji likovni rad sadrži nešto općenito što je karakteristično za određeni dobni uzrast, ali i individualnu komponentu, odnosno trag djeteta koji ga čini jedinstvenim (Smiljanić-Čolanović, 1971). Bodulić (1982) navodi da se u dječjim likovnim radovima u prvom redu odražava igra likovnim materijalima i priborom, a tek je u drugom planu želja da se nešto nacrtaj ili oblikuje. Važno je napomenuti da dijete ima sposobnost likovnog izražavanja bez prethodnog znanja o likovnoj umjetnosti. O likovnoj umjetnosti će dijete saznati putem likovnog odgoja, no puno prije shvaćanja likovnih termina i zakonitosti dijete je sposobno likovno se izražavati. Likovni odgoj sam po sebi

nema recept. On se temelji na stvaralačkom činu svake pojedine osobe, odnosno na stvaralaštvu (Matić, 1976), a temeljna mu je zadaća osposobiti dijete za samostalno i kreativno sudjelovanje u mijenjanju svijeta te lakšu prilagodbu novim uvjetima života (Roca, 1999).

Da bi dijete u potpunosti sudjelovalo u likovnim aktivnostima mora biti visoko motivirano za njih jer samo onda kada je motivirano dijete može angažirati sve svoje kapacitete za aktivnost. Motivacija se može postići na način da se problem postavi tako da ga dijete želi riješiti, a odgajatelj mu svojim postupcima i poticajima pomaže u tom rješavanju. Motiviranje djece za likovne aktivnosti podrazumijeva stvaranje povoljnih uvjeta, ali i otklanjanje ometajućih faktora koji mogu utjecati na demotiviranje djeteta za bavljenje likovnim aktivnostima (Karlavaris, Kelbli i Stanojević-Kastori, 1986).

2.1. Uloga odgajatelja u dječjem likovnom razvoju

Suvremeni pristup odgoju i obrazovanju djece rane i predškolske dobi usmjeren je razvoju djetetovih kompetencija. Osim toga, on podrazumijeva holistički pristup djetetu te otvorenost i fleksibilnost. Kako bi se tako usmjeren odgojno-obrazovni rad mogao ostvariti, između ostaloga, važne su kompetencije odgajatelja. Odgajatelj bi trebao biti otvorena i kreativna osoba spremna na vlastito cjeloživotno usavršavanje. Također, odgajatelj bi trebao biti obrazovan i kompetentan za provođenje odgojno-obrazovnoga rada s djecom te sposoban uočiti i uvažiti interese i potrebe djece. Odgajatelj je osoba koja u odgojno-obrazovnoj skupini ima mnoge važne uloge i zadatke za koje mora posjedovati razne kvalitete i kompetencije (Mendeš i Županić Benić, 2021).

Neki od zadataka odgajatelja jesu organizacija aktivnosti, osiguravanje sredstava i materijala za rad, briga o djeci, njihovom razvoju i potrebama, dokumentiranje odgojno-obrazovnog procesa, suradnja s obiteljima, stručnim timom i zajednicom te djelovanje usmjereno na razvoj i napredak sve djece (Herceg i sur., 2010). Zbog takve kompleksne uloge odgajatelja u odgojno-obrazovnoj ustanovi i skupini Pivac (2017) ističe da je njihovo cjeloživotno usavršavanje nužno kako bi bili ukorak sa suvremenim nastojanjima u obrazovanju te kako bi njihov rad bio što bolji i pogodniji za cjelovit razvoj djece i njihovih kompetencija.

Fokusirajući se na likovne aktivnosti djece, odgajatelj bi trebao razvijati i osnaživati vlastite likovne kompetencije, ali i kompetencije za organiziranje i provođenje likovnih aktivnosti s djecom rane i predškolske dobi (Mendeš i Županić Benić, 2021). Dakle, odgajatelj mora i sam posjedovati likovne kompetencije te ih permanentno usavršavati kako bi mogao pridonijeti dječjem likovnom razvoju, organizirati likovne aktivnosti za djecu i u njima sudjelovati. Ipak, samo posjedovanje i usavršavanje tih kompetencija nije dovoljno jer odgajatelj mora znati kako i zašto organizirati neku likovnu aktivnost te na koji način motivirati djecu za sudjelovanje u istoj. Isto tako, mora znati kako planirati likovnu aktivnost, promišljati o cilju koji aktivnošću želi postići, dječjim trenutnim znanjima i sposobnostima, mogućim smjerovima razvoja aktivnosti, pitanjima djece te mnogim drugim faktorima. Iz ovoga se može zaključiti kako je organizacija i provedba likovne aktivnosti u vrtiću zaista kompleksna te zahtjeva različite kompetencije odgajatelja. U nastavku se konkretnije opisuju pojedine uloge odgajatelja u dječjem likovnom razvoju te likovnim aktivnostima djece.

2.1.1. Planiranje i organizacija likovne aktivnosti

Prije svake aktivnosti koju namjerava provesti s djecom, odgajatelj ju treba planirati. Šparavec (2018) navodi kako odgajatelj mora promatrati, slušati i razumjeti djecu, preispitivati svoje i njihove postupke te im pružiti mogućnost izbora. Isto tako navodi kako odgajatelj mora poticati, motivirati i ohrabrivati djecu za likovne aktivnosti, a da bi motivirao djecu za likovne aktivnosti, odgajatelj mora i sam biti zainteresiran za njih. Dakle, da bi odgajatelj mogao potaknuti i motivirati djecu da se bave likovnim aktivnostima, mora pokazati svoju radost i užitek u njima kako bi i sam djeci bio poticaj za likovno stvaralaštvo. Promatranje i slušanje djece odgajatelju će pomoći u planiranju cilja i sadržaja likovnih aktivnosti, a njegova zainteresiranost za takve aktivnosti doprinijet će uključivanju djece u istraživanje i isprobavanje ponuđenih likovnih materijala.

Osnovna uloga odgajatelja kada planira potaknuti ili provesti neku aktivnost s djecom jest stvoriti ugodno i poticajno okruženje (Novaković, 2015). Takvo okruženje mora biti bogato poticajima, sredstvima i materijalima koji će djecu zainteresirati i omogućiti im učenje različitim osjetilima. Isto tako, poticajno okruženje trebalo bi materijalima i sredstvima djeci osigurati cjelovit razvoj te biti oblikovano u skladu s

razvojnim mogućnostima i interesima djece. Važno je i da u tom okruženju dijete ima aktivnu ulogu. Drugim riječima, važno je djetetu osigurati mogućnost sudjelovanja u planiranju okruženja i aktivnosti, njihovoj provedbi i evaluaciji (Novaković, 2015). Prema tome, važno je imati vjeru u dječje sposobnosti. Da bi mogao vjerovati u dječje sposobnosti, odgajatelj mora razviti i posjedovati kompetencije kojima će ih prepoznati, pratiti i podržati. Tek nakon što spozna dječje sposobnosti, odgajatelj može i mora znati što djeca mogu samostalno učiniti i vjerovati u ono što je spoznao te djeci ukazati povjerenje.

Iako je potrebno uvažiti djecu i omogućiti im aktivnu ulogu u organizaciji aktivnosti, odgajatelj, s druge strane, ima ulogu organizatora likovnih aktivnosti. Dakle, osim što planira, odgajatelj i organizira likovnu aktivnost temeljem vlastitih opažanja i shvaćanja potreba, mogućnosti i interesa djece u svojoj odgojno-obrazovnoj skupini. Prilikom organizacije likovnih aktivnosti važno je da zadovoljenje dječje potrebe za kreativnim izražavanjem bude u središtu interesa. Organizacijom aktivnosti usmjerenom na zadovoljenje potreba djece odgajatelj pokazuje razumijevanje dječjih sposobnosti, interesa i želja te im pomaže u njihovom razvijanju i zadovoljenju (Karlavaris i sur., 1986). Povezano s time, odgajatelj mora uvažavati svu djecu i podržavati ih tijekom likovnih aktivnosti.

Osim organizacije same aktivnosti i prostornog okruženja, ništa manje važna nije organizacija vremena. Stoga kao jednu od uloga odgajatelja valja istaknuti i osiguravanje vremena za likovne aktivnosti (Novaković, 2015). Naime, odgajatelj djeci treba osigurati dovoljno vremena za proučavanje i isprobavanje različitih likovnih sredstava i materijala. Osim toga, mora im osigurati vrijeme i prilike za isprobavanje različitih likovnih tehnika te dovoljno vremena za likovno izražavanje. Samo na taj način djeca će moći razvijati svoje likovne potencijale, maštu i kreativnost, otkriti vlastite sposobnosti i razvijati svoje likovno stvaralaštvo.

2.1.2. Osiguravanje dostupnosti likovnih materijala

Povezano s prethodno navedenom organizacijom vremena za likovne aktivnosti te mogućnosti za isprobavanje različitih likovnih tehnika i materijala, važno je naglasiti potrebu osiguravanja dostupnosti različitih likovnih materijala (Novaković, 2015).

Odgajatelj treba ukazati djeci na različite likovne tehnike i materijale te im omogućiti istraživanje i eksperimentiranje s likovnim sredstvima, materijalima i tehnikama. Da bi mogli istraživati i eksperimentirati, djeci treba biti dostupno dovoljno različitih likovnih materijala i sredstava, ali i onih materijala koji primarno nisu likovni, a mogu se iskoristiti tijekom likovnih aktivnosti. Samim time, javlja se nova uloga odgajatelja, a to je poticanje racionalnog korištenja likovnog materijala (Šparavec, 2018). Djeca rane dobi sklona su korištenju likovnog materijala u velikim količinama pa tako temperu nanose u vrlo debelim slojevima, koriste jako puno papira i slično. Odgajatelj bi trebao vlastitim primjerom i ukazivanjem na važnost čuvanja likovnog materijala kod djece razvijati naviku racionalnog korištenja materijala. Na to se djeci može ukazati riječima i djelima kroz različite aktivnosti. Ukoliko se djetetu riječima nastoji ukazati na situaciju u kojoj neracionalno koristi likovni materijal, poželjno je potaknuti dijete da samo dođe do zaključka zašto je njegov pothvat neracionalan i kako bi moglo drugačije. Primjerice, ne očekuje se i nije poželjno da odgajatelj djetetu verbalno ukaže na to zašto mora zatvoriti flomaster nakon što ga prestane koristiti, već da pitanjima potakne dijete da samo dođe do zaključka što će se dogoditi ostavi li flomaster otvoren te kakvu će to posljedicu imati za njegovo daljnje bavljenje likovnim aktivnostima.

Osim ponude različitih likovnih materijala i sredstava, važno je i vrijedno djeci omogućiti susret s različitim umjetničkim djelima (Pivac, 2017). Na taj način, odgajatelj može potaknuti razvoj osjećaja za estetiku kod djece. Isto tako, detaljnim proučavanjem umjetničkih djela i razgovorom o njima djeca mogu razviti mnoge teorije i nove spoznaje o likovnim djelima i njihovim elementima.

2.1.3. Prepuštanje inicijative djetetu

Iako je odgajatelj organizator aktivnosti, već je prethodno navedeno da je važno da dijete ima aktivnu ulogu u organizaciji prostora i aktivnosti. Odgajatelj treba djeci prepustiti inicijativu i slobodu u likovnim aktivnostima jer se stvarati može samo u slobodi (Karlavaris i sur., 1986). Kada dijete ima slobodu, ona će usmjeravati likovnu aktivnost djeteta.

U smislu likovnih aktivnosti djece, odgajatelj bi trebao znati što djeca mogu, za što su sposobna te im nuditi različite materijale i ne biti ograničen vlastitim stavovima.

Naime, često pod utjecajem vlastitih stavova odgajatelji nude samo jednostavne materijale, ne usuđuju se uvoditi promjene i nove materijale u likovne aktivnosti, opterećeni su urednošću djece i prostora nakon aktivnosti te rezultatima aktivnosti (Šparavec, 2018). Upravo zbog toga odgajatelj treba steći povjerenje u djecu i njihove sposobnosti kako ne bi ograničavao ponudu materijala i poticaja djeci te ih time zakinuo za razvoj kreativnosti i likovnog izražavanja.

2.1.4. Promatranje i dokumentiranje likovnih aktivnosti

U procesu promatranja likovnih aktivnosti djece, odgajatelj može spoznati interese djece, njihove načine rješavanja problema, kvalitetu suradničkog i samostalnog djelovanja i učenja, stadij likovnog razvoja i slično. Grgurić i Jakubin (1996) napominju da prilikom promatranja likovne aktivnosti djeteta, odgajatelj može spoznati mnoge informacije o djeci i od djece. Tako mora biti svjestan da djeca otvoreno govore o svojoj likovnoj aktivnosti, bez izmjenjivanja ili prikrivanja osjećaja ili namjere. Također mora biti svjestan svakog djeteta kao individue s vlastitim interesima u likovnim aktivnostima, izboru likovnih materijala i tehnika te načinu baratanja njima. Djeca su u svojim likovnim aktivnostima usmjerena na sam proces likovne aktivnosti, ne na njen produkt, stoga tu činjenicu odgajatelj mora imati na umu pri radu s djecom rane i predškolske dobi.

Sve ono što odgajatelj uvidi promatranjem dječjih likovnih aktivnosti, treba dokumentirati. Dokumentiranjem likovnih aktivnosti djece i proučavanjem prikupljene dokumentacije odgajatelj stvara podlogu i poticaj za djelovanje u smjeru poticanja i podržavanja daljnjeg dječjeg likovnog razvoja i njihovih likovnih sposobnosti (Novaković, Tomljenović i Rončević, 2016). Ono što odgajatelji najčešće dokumentiraju povezano s likovnim aktivnostima djece jesu dječji likovni radovi te foto i video dokumentacija procesa likovnih aktivnosti.

Kada odgajatelji prate i promatraju te dokumentiraju dječje likovne aktivnosti, dolaze do različitih saznanja o djetetu i njegovim teorijama. Kroz promatranje i dokumentiranje odgajatelji mogu razumjeti dijete i njegove potrebe te djelovati u skladu s njima, odnosno konstruirati poticajno prostorno okruženje za daljnji razvoj mašte i kreativnosti djece (Novaković i sur., 2016). Dokumentacija pruža odgajatelju mnoge informacije o djeci, njihovim aktivnostima, razvojnim mogućnostima, teorijama i

potrebama. Isto tako, dokumentacija odgajateljima omogućuje praćenje cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa, ali i procesa likovnih aktivnosti djece (Novaković i sur., 2016). Dokumentiranje procesa i rezultata likovnih aktivnosti korisno je za djecu i odgajatelje, jer iz videosnimki i fotografija odgajatelj može naučiti mnogo o djeci, ali i o sebi (Šparavec, 2018).

2.2. Kreativnost djece predškolske dobi

Kako je povijesni pogled na dijete i djetinjstvo bio u potpunosti drugačiji od onoga kakav je danas, tako se mijenjao i pogled na dječju kreativnost. Cvetković-Lay i Pejčak (2004) navode kako se u povijesti djeca nisu smatrala kreativnima. To se može povezati s time da djeca niti nisu bila u interesu odraslih, niti je djetinjstvo smatrano bitnim razdobljem života. Danas se takvo mišljenje odbacilo i smatra se da su sva djeca kreativna te da imaju potencijal kojega treba poticati. Kreativnost ima veliku važnost u dječjem likovnom razvoju, jer je ona temelj kreativnog mišljenja i kreativne prakse djeteta (Matić, 1976). Poticanjem kreativnosti kod djeteta potiče se i kreativno razmišljanje i djelovanje, stoga s razvojem kreativnosti nastaje i autentičan, originalan djetetov likovni izraz.

Za razvoj i poticanje kreativnosti važno je poticajno i primjereno okruženje. U tom se slučaju ponovno valja osvrnuti na važnost poticajnog prostornog okruženja bogatog različitim materijalima koji će djeci biti stalno dostupni te koji će ih poticati na istraživanje različitih likovnih tehnika i mogućnosti njihove upotrebe. Šipek (2015) pojašnjava kako će dječja kreativnost doći do izražaja u situacijama kada im se dopusti da budu ono što jesu, da nešto prikažu na svoj, originalan način, onako kako oni to vide i percipiraju.

S aspekta različitih znanosti kreativnost se definira na različite načine, ali najjednostavnije rečeno, kreativnost podrazumijeva stvaranje nečeg novog. Kreativnošću uvijek nastaje nešto novo i neuobičajeno, te nije vezana samo uz umjetničke djelatnosti (Slunjski 2013). Nekoliko je faktora kreativnosti, a prema Karlavaris, Barat i Kamenov (1988) to su originalnost, fleksibilnost, fluentnost, elaboracija i redefinicija. Originalnost se odnosi na sposobnost dolaženja do novih, nesvakidašnjih i rijetkih rješenja i ideja. Fleksibilnost se može promatrati kao sposobnost brzog dolaženja do odgovora i rješenja, brzog prelaska s teme na temu te odstupanje od fiksiranog, striktnog plana i mišljenja.

Fluentnost se odnosi na posjedovanje mnoštva ideja te veliku razinu produktivnosti, dok elaboracija podrazumijeva razradu detalja i planiranje novih ideja te uspješno strukturiranje cjeline. Redefinicija je sposobnost sagledavanja i tumačenja postojećih stvari na nov način (Karlavaris i sur., 1988).

Kreativnost je važna za sva zanimanja i djelatnosti, pa tako i u odgoju i obrazovanju. Karlavaris i sur. (1986) drže da se nije moguće likovno izražavati ako ne postoji kreativni odnos prema postavljenom problemu. Prema tome, svaki oblik standardiziranja ili ukalupljivanja aktivnosti i likovnog problema dovodi do ugrožavanja i sprječavanja razvoja dječje mašte, a potom i kreativnosti (Lešin i sur., 2022).

Slunjski (2013) ističe kreativnost kao vrijednu osobinu čovjeka koju treba njegovati, a kako bi se ona razvijala, Lešin i sur. (2022) navode kako je važna motivacija, angažman i ustrajnost te sposobnost prihvaćanja novih ideja i različitih mišljenja. Djeca su prirodno kreativna i zapravo im je prirodno stvarati novo i izražavati se na različite načine. Kako bi se dodatno potaknuo razvoj kreativnosti kod djece, odnosno kako bi se njegovala i poticala njihova prirodna sposobnost, važno je zadovoljiti neke uvjete. Važno je osigurati pogodnu, radnu i poticajnu atmosferu, uvažiti svako dijete kao individuu, osigurati korisna, raznovrsna i bogata iskustva te mnogo korisnog pribora i materijala (Karlavaris i sur., 1988).

Za poticanje kreativnosti potrebno je prije svega cijeliti kreativnost djeteta i osigurati mu adekvatne uvjete za njezino izražavanje i razvijanje. Važno je znati kako je za razvoj kreativnosti potrebno vrijeme i sloboda izražavanja te kako je svako dijete kreativno na svoj način. Kao i u likovnom razvoju djece, tako i u razvoju kreativnosti valja imati na umu da usmjerenost mora biti na proces, a ne na produkt rada. Točnije, za odraslu osobu važnije je da promotri djetetove postupke, osjećaje i izjave tijekom procesa izražavanja, nego procjenjivanje estetike samog uratka (Slunjski, 2013).

U podržavanju djetetove kreativnosti važnu ulogu imaju ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje te odgajatelji (Lešin i sur., 2022). Ipak, treba imati na umu da je za poticanje kreativnosti kod djeteta vrlo važna kreativnost odgajatelja. Slunjski (2013) navodi kako nekreativna odrasla osoba djetetu ne može pomoći u razvoju kreativnosti. Zbog toga svaki odgajatelj i svaka osoba koja radi s djecom rane i

predškolske dobi najprije treba krenuti od vlastitog razvoja. Važno je preispitati sebe i svoju kreativnost te kontinuirano raditi na sebi i svojim kompetencijama kako bi se u konačnici moglo pomoći djetetu i podržati ga u razvoju njegovih kompetencija i sposobnosti.

3. POTICANJE DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA

U osnovnim školama nastava likovne kulture teži inovativnim rješenjima i prevladavanju tradicionalnog načina rada (Pivac, 2017). Isto se može reći za likovne aktivnosti u dječjem vrtiću. Suvremena paradigma stavlja dijete, njegove potrebe i mogućnosti u prvi plan, pa je tako podržavanje i poticanje razvoja dječjih sposobnosti i kompetencija jedno od usmjerenja takve paradigme. Likovne aktivnosti u vrtiću također trebaju doprinositi razvoju djetetovih sposobnosti i kompetencija, podržavati djetetovu individualnost i autentičnost te dopustiti djetetu integrirano, suradničko i iskustveno učenje.

Likovne aktivnosti i umjetnost općenito imaju važnu ulogu u životu djece. Naime, kroz likovno izražavanje i druge umjetnosti djeca komuniciraju, izražavaju svoje osjećaje i karakteristike te razvijaju vlastite potencijale i sposobnosti. Kada se govori o djeci u kontekstu umjetničkoga odgoja i obrazovanja, može se kao važan poticaj istaknuti izražavanje unutrašnjih osjećaja, misli i ideja djece, odnosno njihova unutaršnjeg svijeta. Važno je znati i biti svjestan da dječji crtež nije reprodukcija stvarnosti. Naime, djeca crtaju stvarne likove i situacije, poput svoje obitelji, kuće i slično, no crtaju ih na svoj autentičan način, onako kako ga oni vide i osjećaju te prema karakteristikama koje su spoznali kod predmeta svoga crteža (Novaković, 2015). Da bi sve navedeno bilo moguće, važno je ne ometati dječji likovni razvoj odnosno ne sprječavati djecu u individualnom pristupu likovnom izražavanju te ih potaknuti na autentičan likovni izraz i uživanje u likovnim aktivnostima.

U nastavku su opisani neki od načina poticanja dječjeg likovnog izražavanja: likovno-umjetničko djelo kao poticaj za likovno izražavanje, usmjeravanje opažanja djeteta, poticanje dječje mašte i igre te organizacija prostora.

3.1. Likovno-umjetničko djelo kao poticaj za likovno izražavanje

Kako bi se djeca mogla likovno izražavati, osim likovnih materijala i sredstava potreban im je i odgovarajući poticaj. Taj poticaj može biti određena tema, motiv ili umjetničko djelo (Petrač, 2015). Već je ranije spomenuto da je vrijedno djeci omogućiti susret s umjetničkim djelima jer mogu potaknuti njihov osjećaj za estetiku. Osim toga,

likovno-umjetničko djelo kod djece može pobuditi interes za likovnim izražavanjem te je izvor različitih motiva koje djeca mogu crtati, slikati ili izrađivati različitim likovnim tehnikama.

Umjetnička djela sadrže mnoge likovne i kompozicijske elemente (Petrač, 2015) te su djeci pokazatelj mogućnosti korištenja likovnih materijala i tehnika (Atanasova, 1976). Likovno-umjetnička djela djeci predočavaju različite ideje prikaza objekata i na taj ih način potiču da i sami stvore nešto novo i drugačije. Na taj se način potiče sloboda mišljenja, mašta, izražavanje sebe kroz likovnu aktivnost te uživanje u procesu stvaranja (Atanasova, 1976). Dakle, likovno-umjetničko djelo predstavlja vrlo dobar i multifunkcionalan poticaj za likovne aktivnosti djece u vrtiću te sadrži mnoge benefite za dječji likovni razvoj i slobodan likovni izraz. U tom je smislu također vrlo važna uloga odgajatelja koji bi s djecom trebao razgovarati o onome što vide i navoditi ih na prepoznavanje i zamjećivanje likovnih elemenata na djelima, odnosno usmjeravati pozornost djece na likovne vrijednosti u tim djelima.

3.2. Usmjeravanje opažanja djeteta

Promatranje i opažanje mogu poslužiti kao poticaj i priprema djece za likovno izražavanje. Promatranje i opažanje su individualni procesi koji pojedincu pružaju doživljaje koji ulaze u pamćenje. Iz toga razloga, sposobnost opažanja važna je i korisna sposobnost za likovne aktivnosti jer dijete pamti, opaža i doživljava na temelju vida, a to iskustvo poslije prenosi u likovni izraz (Atanasova, 1986). Belamarić (1986) također navodi da promatranjem dijete otkriva i pamti oblike i pojave, shvaća njihove uloge, odnose i značenja, a kasnije likovnim jezikom prikazuje ono što je upamtilo ili ono što je o nekom obliku ili pojavi shvatilo. Opažanje djece prožeto je emocijama i vrlo je intenzivno, stoga je u tom procesu važno pažljivo slušati i promatrati dijete, bilježiti njegove odgovore i teorije jer će upravo taj proces otkriti mnogo o djetetu i njegovom razumijevanju problema (Atanasova, 1976).

Djeca će opažanjem uočiti i shvatiti mnoge detalje o promatranom obliku, a da bi im se u tome pomoglo, korisno je postavljanje otvorenih pitanja tijekom promatranja i opažanja. Treba imati na umu da pitanja moraju krenuti od općenitih prema konkretnima, od jednostavnih ka složenima. Valja krenuti s pitanjem djeci o tome što zapravo vide dok

promatraju, a tek nakon toga krenuti s konkretnijim pitanjima o objektu promatranja i njegovim detaljima. Osim toga, s djecom treba razgovarati o prethodno promatranim objektima i situacijama te ih na taj način potaknuti na prisjećanje na viđeno ili doživljeno. U toj situaciji, djeca svoje likovne radove stvaraju temeljem onoga što su o promatranom zapamtili i shvatili, uz subjektivan doživljaj istoga (Belamarić, 1986).

Objekt promatranja djece može biti mnoštvo različitog sadržaja. Za promatranje im se mogu ponuditi različiti prehrambeni proizvodi, likovi iz crtanih ili kakvih drugih filmova, različiti uporabni predmeti, priroda, likovno-umjetnička djela i mnoštvo drugoga. Ipak, valja napomenuti da treba paziti da promatranje ponuđenoga poticaja za likovnu aktivnost ne preraste u precrtavanje istoga. Djeci treba dati do znanja da ono što im je ponuđeno za promatranje nije namijenjeno precrtavanju te da se takvo što od njih ne očekuje. Na primjeru likovno-umjetničkoga djela, Petrač (2015) ističe kako se djecu, umjesto da precrtavaju likovno-umjetničko djelo, može potaknuti na redefiniciju istoga. Mnogi su načini za redefiniciju umjetničkog djela pa tako djeca mogu dodavati teksture i boje, mijenjati veličine, likovne tehnike i slično.

No, to ne znači da djeca mogu raditi redefiniciju samo u slučaju promatranja likovno-umjetničkih djela, već je redefinicija dozvoljena i poželjna u svim oblicima prikaza promatranog. Kao jedno od obilježja kreativnosti, redefinicija predstavlja sposobnost tumačenja postojećega na novi način (Karlavaris i sur., 1988). Samim time, djeca će redefinicijom prikazati promatrano na novi, originalan način, onako kako je to shvaćeno u njihovoj mašti. Iz toga se zaključuje da je promatranje i prikaz promotrenog djeci dobar poticaj za razvoj vlastitog likovnog izraza, ali i da će potaknuti razvoj njihove kreativnosti i mašte koje su bitne za slobodno i autentično likovno izražavanje.

3.3. Poticanje dječje mašte i igre

Mašta u likovnoj aktivnosti djece dolazi do izražaja u velikoj mjeri, a jedna od sposobnosti koje djeca imaju dok maštaju je spajanje slika iz više situacija opažanja u novu situaciju prikazanu na likovnom uratku (Atanasova, 1976). Prema tome, na temelju onoga što su vidjeli ili doživjeli djeca stvaraju nove situacije koje prikazuju u svojim likovnim djelima.

Djeca maštajući dolaze do odgovora na pitanja, prepoznaju osjećaje i upoznavaju sami sebe (Balić Šimrak i Bakotić, 2018). Kroz maštu djeca stvaraju nove slike i ideje o poznatim događajima i situacijama, stvaraju nove priče i načine prikazivanja. Slično je i sa zamišljanjem koje predstavlja višu razinu imaginacije. Dok zamišljaju, djeca stvaraju određene predodžbe koje prenose u likovni rad te pronalaze, odnosno stvaraju rješenja o onome što im prethodno nije poznato, a sve to rade kroz igru (Belamarić, 1986).

Igra je jedna od najznačajnijih aktivnosti djece te najprirodniji način učenja. Igre s likovnim materijalima djeci omogućavaju otkrivanje svojstava i mogućnosti tih materijala te slobodu izbora. Iz takvih igara djeca uče i stvaraju predodžbe koje im mogu pomoći u maštanju, radosti stvaranja i autentičnosti likovnog izraza. U likovnom izražavanju kroz igru djeca su slobodna u svakom smislu, jer samostalno i slobodno biraju što i na koji način žele izraziti (Belamarić, 1986).

3.4. Organizacija prostora

Već je ranije istaknuto da je za poticanje razvoja likovnosti kod djece rane i predškolske dobi važno osigurati puno mogućnosti, prostora i vremena za likovno izražavanje i istraživanje likovnih materijala, ali i ukazati na mogućnosti likovnih izričaja. Treba imati na umu da je važno uvažavati i prihvaćati autentičnost svakoga djeteta te im omogućiti pristup različitim likovnim materijalima. Isto tako, važna je dobra organizacija prostora i vremena za bavljenje likovnim aktivnostima, ali i upoznavanje djece s likovnom umjetnošću putem slikovnica, kroz posjete muzejima i putem drugih izvora prikaza likovne umjetnosti (Balić Šimrak, 2010).

Prilikom organizacije prostora za likovne aktivnosti treba obratiti pozornost na mnoge čimbenike kako bi prostor zaista bio u funkciji poticanja dječjeg likovnog izražavanja. Već je ranije navedena važnost bogate ponude likovnih materijala i sredstava, ali i neoblikovanih materijala koji mogu poslužiti za likovno izražavanje. Općenito, prilikom organizacije prostora važno je da su oprema i namještaj u vrtiću prenosivi i funkcionalni te da didaktička sredstva i materijali zaista zadovoljavaju potrebe i interese djece. Također je važno da sredstva i materijali budu razvojno primjereni, trajni, jednostavni za korištenje i zanimljivi djeci (Herceg i sur., 2010).

Osim organizacije unutarnjeg prostora vrtića, neizostavan je vanjski prostor. Dječje likovne aktivnosti na otvorenom, vanjskom prostoru i više su nego poželjne. Kada se bave likovnom aktivnosti na vanjskom prostoru, djeca imaju priliku promatrati objekte i elemente iz prirode (Lešin i sur., 2022). Na taj način ona uočavaju i upoznaju svijet oko sebe te imaju priliku za učenjem o karakteristikama, ulogama, prednostima i nedostacima onoga što promatraju. Kroz likovne aktivnosti u prirodi djeca promatraju, istražuju i doživljavaju prirodu te svoje doživljaje prenose u likovne radove (Lešin i sur., 2022).

Na kraju valja istaknuti važnost podrške odrasle osobe djeci. Naime, kroz sve prethodno navedeno, odrasla osoba djeci pruža podršku u likovnom izražavanju, ali i u rastu i razvoju. Treba napomenuti da pretjerano usmjeravanje djece u procesu likovnog izražavanja nije dobro, niti poželjno. No, nije poželjna niti potpuna sloboda. Djeci je u razvoju stvaralaštva potreban balans između slobode i usmjeravanja (Karlavaris i sur., 1986). Dakle, usmjeravanje je djeci potrebno isto koliko i podrška, kao i prenošenje iskustava odraslih pored prilika za njihovo samostalno stjecanje. Kao što im je potrebno odstupanje od standarda, tako im je potrebno ohrabivanje tijekom rada. Djeci je potrebna pomoć odraslih u rješavanju problema i razvoju, no važno je znati da ta pomoć ne smije biti u smislu davanja gotovih odgovora i rješenja, već u smislu poticaja, ukazivanja na mogućnosti i sličnih intervencija odrasle osobe (Karlavaris i sur., 1986).

4. OMETANJE DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA

Već je prethodno navedeno koliko je važno poticati i podržavati djecu u njihovom likovnom razvoju i izražavanju, no, u nastojanju pružanja podrške djetetu, odrasli nesvjesno mogu činiti upravo suprotno. Dakle, svojim nastojanjima u pomoći, poticanju i podršci djeci u likovnim aktivnostima, odrasli mogu pružiti neadekvatnu podršku kojom će narušiti i ometi dječji likovni razvoj te slobodu i autentičnost u likovnim aktivnostima. Osim postupaka odraslih osoba, likovno izražavanje djece ometaju i različiti mediji kojima su djeca izložena. Vizualni mediji današnjice, poput televizijskih emisija i oglasa te različitih slikovnica i igračaka, djeci nude gotova likovna rješenja (Roca, 1999), čime negativno utječu na razvoj dječje kreativnosti, a samim time i autentičnosti likovnog izraza.

Nerijetko se u odgojno-obrazovnome radu zanemaruje i sputava kreativnost, što se događa zbog nedovoljnog stupnja educiranosti odgojno-obrazovnih djelatnika, nefleksibilnosti i striktnog planiranja odgojno-obrazovnoga procesa, ali i nedostatka adekvatnih materijala i opreme (Cvetković-Lay i Pejčak, 2004). Upravo zbog toga je važno da su odgajatelji uključeni u različite oblike dodatnih edukacija kako bi djelovali u skladu sa suvremenim shvaćanjem djeteta i odgojno-obrazovnoga procesa te kontinuirano radili na sebi, svome pristupu radu i shvaćanju djeteta. Također je važno djeci osigurati adekvatne materijale i opremu temeljem promatranja i razumijevanja potreba i interesa djece, a u svrhu daljnjeg podržavanja i poticanja toga interesa. Prema tome, valja se ponovno osvrnuti na iznimno važnu, zahtjevnju i odgovornu ulogu odgajatelja u procesu odgoja i obrazovanja, ali i važnost njegovih osobnih i profesionalnih osobina koje mogu doprinijeti poticanju ili ometanju dječjega likovnoga izražavanja.

U skladu s navedenim, svaki bi odgajatelj trebao znati da su striktna pravila i zakonitosti koje se trebaju poštivati nepoželjne prilikom provođenja likovnih aktivnosti s djecom rane i predškolske dobi. Isto vrijedi za kritiziranje i omalovažavanje samoga procesa likovnih aktivnosti te njihovog produkta, odnosno dječjega rada. Sve navedeno - striktna pravila, zakonitosti, kritike i omalovažavanje mogu uvelike utjecati na djecu. Naime, sve navedeno predstavlja svojevrsnu prepreku u razvoju kreativnosti, slobode mišljenja i samopouzdanja djece, a samim time i u odgovarajućem dječjem likovnom

razvoju, motivaciji za bavljenje likovnim aktivnostima i slobodi likovnoga stvaralaštva (Balić Šimrak, 2010).

Kada se govori o ometanju dječjeg likovnog stvaralaštva, može se reći i da se ono odnosi na pokušaje i želje okoline da djetetu pokaže kako se nešto crta ili radi. Takvo što zapravo dovodi do suprotnih rezultata od željenih. Umjesto da posljedicom prikazanoga djetete razvije veći interes za bavljenje likovnim aktivnostima, ono može odustajati od slobodnoga likovnoga izražavanja, odnosno pokušati imitirati onaj način prikazivanja koji je dobilo od svoje okoline (Belamarić, 1986).

Mnogi su načini na koje je moguće, namjerno ili nenamjerno, omesti dječji likovni razvoj i izražavanje u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Sve ono što ometa dječje likovno izražavanje i kreativnost zapravo se može povezati s odgajateljem i njegovim postupcima za vrijeme likovnih aktivnosti. Upravo to ističe i autorica Belamarić (1986), koja načine ometanja dječjeg likovnog izražavanja dijeli u dvije skupine: neodgovarajuće odgojne postupke te izravno miješanje u likovno izražavanje djece.

4.1. Odgojni postupci

Ova skupina ometajućih čimbenika likovnog stvaralaštva djece sadrži nekoliko oblika ponašanja odnosno postupaka odgajatelja koji negativno djeluju na dječje likovno izražavanje i kreativnost. Ti su postupci neodgovarajuće vrednovanje i procjenjivanje likovnih radova, komentiranje i prigovaranje, prenamlašavanje vrijednosti te forsiranje i naglašavanje urednosti i preciznosti dječjih likovnih uradaka (Belamarić, 1986).

4.1.1. Neodgovarajuće vrednovanje dječjih likovnih radova

Odgajatelji su često skloni vrednovanju, procjenjivanju, kritiziranju, komentiranju i uspoređivanju dječjih likovnih radova. Vrednovanje i procjenjivanje dječjih likovnih radova ima negativan utjecaj na dječje likovno izražavanje onda kada su prisutne kritike, prigovori i omalovažavanje rada. U tim situacijama dolazi do smanjenja samopouzdanja djece te njihove želje za likovnim izražavanjem. Komentiranje dječjih likovnih radova i prigovori dovode do negativnih učinaka na dječje likovno izražavanje, njihovu slobodu i spontanost u činu stvaranja te kreativnost i originalnost likovnoga rada (Belamarić, 1986).

Ipak, nemaju samo prigovori negativan utjecaj na dječji likovni izraz. Naime, i pretjerano pohvaljivanje, isticanje najboljega rada te uspoređivanje radova djece imaju

slične utjecaje kao i prigovori i kritike. Tomu je tako, jer pohvaljivanje i vrednovanje dječjih radova ili njihovo uspoređivanje s radovima druge djece daje privremenu i prividnu veću motivaciju djeteta za likovnim izražavanjem. U pozadini dječje veće želje za bavljenjem likovnim aktivnostima nalazi se želja djeteta za boljim rezultatima, natjecanjem te kopiranjem najbolje vrednovanog likovnog uratka. Dakle, dijete ne stvara svoj likovni rad kako bi izrazilo svoje viđenje svijeta, situacije, objekta ili prikazalo svoje doživljaje, već poseže za likovnim aktivnostima zbog želje da bude pohvaljen i nagrađen. Samim time, ograničava se i gubi spontanost i sloboda dječjeg stvaralaštva te dječje likovno stvaralaštvo više nije čin stvaranja novoga i originalnoga, već težnja uspjehom (Belamarić, 1986).

Odrasli su skloni komentiranju dječjih likovnih radova, a komentari su nerijetko usmjereni kritiziranju onoga što u njihovim radovima nije prikazano kao u stvarnosti. Isto tako, nerijetko su prisutni komentari glede estetike dječjega rada. Takvim komentarima odrasli djetetu pokazuju kako nije shvaćeno, prihvaćeno niti cijenjeno. Osim toga, takvi komentari djeci šalju poruku o nepoželjnosti kreativnoga i originalnoga likovnoga rada te potrebi za likovnim prikazom koji će biti reprodukcija realnosti, bez autentičnih i originalnih tragova djeteta (Slunjski, 2013).

Primjenom navedenih postupaka dijete od odraslih dobiva suprotne poruke od onih koje bi trebalo dobiti. Navedeni postupci ometaju likovno izražavanje gušeći kreativnost i samopouzdanje djece. Upravo zbog toga važno je djeci dopustiti da se izražavaju na kreativan, originalan način jer će se samo na taj način izbjeći stvaranje stereotipnih, šablonskih prikaza odnosno potaknuti stvaranje vlastitih, autentičnih prikaza u likovnim radovima (Slunjski, 2013).

4.1.2. Naglašavanje urednosti i preciznosti dječjih likovnih radova

Odgajatelji su u likovnim aktivnostima često skloni favoriziranju one djece koja crtaju „lijepo“, za čije radove procjene da su estetski lijepi, uredni i precizni. Takve radove često ističu, naglašavaju kvalitetu estetskoga izgleda rada i drugoj ih djeci prikazuju kao primjer kako bi i njihovi radovi trebali izgledati. Takvo što dovodi do manjka samopouzdanja djece i njihove vjere u vlastite sposobnosti i kvalitetu likovnoga rada (Karlavaris i sur., 1986).

U suprotnoj situaciji, kada odgajatelj procjeni djetetov rad kao onaj koji nije estetski lijepo oblikovan te kada je taj rad pun mrlja ili nepreciznih tragova, odgajatelji također ističu takve radove. Djetetov je rad u ovoj situaciji podvrgnut kritikama i omalovažavanju, te služi kao primjer svoj drugoj djeci kako ne smiju i ne mogu raditi (Karlavaris i sur., 1986). Na taj način, dijete od odgajatelja dobiva poruku da nije uvaženo, niti cijenjeno, te da njegov prikaz nije zadovoljavajuće ostvaren. U tom slučaju dijete gubi motivaciju za likovnim izražavanjem, a kad se bavi likovnom aktivnošću, fokusirano je na estetiku i realnost prikaza, a ne na sam proces izražavanja, slobodu i spontanost u njemu. Kako ističe Belamarić (1986), forsiranje preciznosti i urednosti likovnih uradaka te samog procesa nastanka likovnih uradaka ograničava slobodu i spontanost djece prilikom likovnog izražavanja.

Ako odgajatelj za vrijeme trajanja likovne aktivnosti stalno upozorava djecu na urednost i preciznost, grdi ih ukoliko prilikom bojenja prijeđu liniju ili im se boja razlije, uvelike ometa proces likovnog izražavanja. Na taj se način pozornost djece preusmjerava s imaginacije, kreativnosti, spontanosti i slobode likovnog izražavanja na estetski izgled rada. U tom slučaju djeca ne mogu uživati u procesu stvaranja i likovnog izražavanja, razvijati svoju maštu i kreativnost, nego se usmjeravaju na urednost i preciznost onoga što izrađuju kako ono što prikažu na radu ne bi bilo primjerom kako ne bi trebalo raditi. Upravo zbog toga Karlavaris i sur. (1986) navode da u radu s djecom predškolske dobi ne bi smjelo biti mjesta favoriziranju određenog djeteta te uspoređivanju i isticanju čiji je rad bolji, ljepši i slično.

4.2. Izravno miješanje u likovne radove djece

Već je navedeno kako dječju kreativnost i likovno stvaralaštvo ometaju postupci odraslih osoba. Osim navedenoga, to se odnosi i na one postupke kojima odrasli djeci nameću vlastita mišljenja i viđenja stvarnosti te im određuju što i kako bi u svome radu trebali prikazati (Slunjski, 2013). Postupci izravnoga miješanja u likovne radove djece jesu postupci poput crtanja djeci i ispravljanja dječjih oblika, prečesto bojenje bojanki ili slikovnica za bojenje te širenje šabloniziranih, odnosno shematskih oblika među djecom (Belamarić, 1986).

Kada odrasli crtaju djeci, onda im stvaraju predložak, odnosno šablonu prema kojoj bi trebali crtati, a djeca te šablone usvajaju i time se prekidaju kreativni prikazi opažanja i shvaćanja svijeta djece (Belamarić, 1986). Isto tako, nije poželjno niti povlačenje ruke djeteta dok ono crta ili da odgajatelji samostalno na radu djeteta dodaju detalje ili ispravljaju oblike (Karalavaris i sur., 1986). Također, odgajatelji dječje likovne radove mogu ispravljati i usmenim putem, odnosno davanjem usmenih uputa djetetu kako da nešto popravi (Belamarić, 1986). Na taj način odgajatelj narušava originalnost i individualnost dječjega rada, ali i ruši djetetovo samopouzdanje i njegovu vjeru u vlastite mogućnosti (Karalavaris i sur., 1986).

Izlaganje dječjih radova dobro je u smislu pružanja mogućnosti djeci da dokumentiraju vlastitu aktivnost te pokazivanju djetetu da se njegov rad cijeni i da je vrijedno i bitno njegovo sudjelovanje u životu skupine. Ipak, izlaganje dječjih radova ima negativnu stranu, a to je nenamjerno nametanje oblika koje djeca gledajući upamte i koji potiskuju njihova vlastita viđenja oblika. Zbog toga bi bilo dobro izlagati sve dječje likovne radove kako se ne bi promicali šablonski oblici. Slično je i sa slikovnicama za bojenje i bojankama koje nerijetko sadrže shematizirane oblike koji se vrlo lako urezuju u pamćenje djece te ih oni kasnije u svojim radovima reproduciraju (Belamarić, 1986).

Upravo zbog svega navedenoga, važno je znati da djeci treba nuditi drugačija rješenja, omogućiti im iskustveno učenje i mnogo prilika za isprobavanjem vlastitih teorija i ideja. Isto tako, djeci treba pružiti priliku za kreativnim djelovanjem u svojoj zajednici te slobodu i spontanost u likovnom izražavanju, bez striktnih uputa i pravila nametnutih od strane odraslih osoba (Roca, 1999).

5. ŠABLONE U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAZU

Načini ometanja dječjega likovnog izražavanja mogu biti raznovrsni, a u njih ubrajamo i uporabu šablona u dječjem likovnom izrazu. Pivac (2016) šablone definira kao svojevrsne fiksacije koje djeca preuzimaju jedna od drugih ili iz masovnih medija. U likovnom smislu, šablone podrazumijevaju ona likovna djela koja nisu originalna, odnosno koja ne sadrže individualan trag autora. Prema tome, šablonama se mogu nazvati likovna, ali i druga djela koja nemaju segmente originalnosti, već se autor služi standardiziranim sustavom znakovne komunikacije (Huzjak, 2008). Kao takve, šablone nisu poželjne u likovnom izražavanju djece rane i predškolske dobi.

U likovnom su smislu šablone negativne, a tomu je tako, jer su upravo one sredstvo kočenja djetetovog stvaralačkog čina, budući da se njima dijete služi kako bi ponavljalo određene oblike. Iako se ponekada ističe da dijete svjesno prikazuje predmet onakvim kakav jest, odnosno da se dijete svjesno koristi šablonama u svojim likovnim radovima kako bi prikazalo nešto onakvim kakvo to u stvarnosti jest, Grgurić i Jakubin (1996) poriču takvo stajalište, pozivajući se na karakteristike djetetova mišljenja u razdoblju faze izražavanja složenim oblicima. Naime, dijete u toj dobi izražava svoje iskustvo. Ono ne pokušava reproducirati stvarnost, već prikazuje doživljeno iz vlastite percepcije koja je određena egocentričnošću i aktivnim odnosom prema predmetima i prostoru. Smiljanić-Čolanović (1971) ističe kako dječji crtež govori puno o njemu samome, o njegovim osjećajima, doživljajima, iskustvima. Također, prema načinu na koji dijete crta i prikazuje objekte i ljude na crtežu mogu se uvidjeti različiti djetetovi osjećaji i karakteristike, a takvo se što može otkriti isključivo iz dječjega rada koji je nastao spontano, slobodno, bez instrukcija odrasle osobe.

Šablone od autora ne zahtijevaju razmišljanje i samim time označavaju prosječan likovni izraz. U šablonskom pristupu likovnog izražavanja nema ulaganja napora u inovativne prikaze i nove likovne percepcije, već su prikazi poznati, standardizirani i već viđeni (Huzjak, 2008). Isto tako, u šablonskom prikazu nema mjesta za kreativnost, maštanje i slobodu, već se prikaz stvara prema standardiziranom obliku. Na taj način dijete ne stvara prema vlastitom doživljaju, već reproducira viđeno.

Šablone u dječjim likovnim radovima nisu rijetka pojava. Kada se govori o šablonama u dječjim likovnim radovima, govori se o shematiziranim formama u radu, odnosno o prikazu nekoga objekta ili predmeta na isti način u različitim likovnim radovima i uz različite druge sadržaje (Deguara i Nutbrown, 2018). Kako bi prethodno pojašnjenje bilo jasnije, može se promotriti kroz konkretan primjer. U svojim likovnim radovima djeca kuću najčešće prikazuju kao kvadrat na kojemu se nalaze manji kvadratići kao prozori i pravokutnik kao vrata te trokut kao krov. Kada se promatra nekoliko radova istoga djeteta, može se primijetiti da istu takvu kuću dijete prikazuje na svim svojim radovima uz uporabu različitih likovnih tehnika. Sadržaj uz koji će takva kuća biti prikazana ovisi o djetetovom iskustvu, temi koju prikazuje likovnim radom i mnogim drugim faktorima, pa tako na radu može biti prikazana samo kuća, kuća na livadi cvijeća, selo ili grad, te mnoštvo drugoga, no u svakom će prikazu kuća biti jednaka. Dakle, kada se govori o šablone kuće u djetetovim likovnim radovima, podrazumijeva se da dijete na isti način prikazuje kuću u crtežu svoje kuće i obitelji, crtežu grada/sela, pri izradi kuće od gline i slično, što dovodi do toga da se šabloniziranje likovnog prikaza ne odnosi na sami sadržaj djetetova rada, već na način na koji dijete prikazuje pojedine forme, odnosno objekte u svojim radovima.

Djeca se likovno izražavaju na izvoran, inovativan i originalan način sve do trenutka kada odrasli odluče da je vrijeme da dijete nauči kako se nešto crta ili izrađuje (Belamarić, 1986). To se najčešće dešava oko djetetove treće godine života u drugoj fazi dječjega likovnog razvoja, fazi sheme. Dakle, šablone u dječjem likovnom izražavanju se javljaju onda kada odrasli, odnosno odgajatelji, roditelji, bake i djedovi ili druge odrasle osobe koje su u doticaju s djetetom rane i predškolske dobi, djetetu daju točne upute kako se nešto crta ili kako se nešto izrađuje i oblikuje. Upute koje odrasli daju djeci kako se nešto crta ili izrađuje uglavnom su šablonske prirode, jer su to najčešće prikazi standardizirani u društvu (Huzjak, 2008).

Zbog svega navedenog valja se osvrnuti na postupke odgajatelja u sklopu likovnih aktivnosti u ustanovi ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja, a koji mogu poticati pojavu šabloniziranih prikaza u dječjim likovnim radovima. Iako odgajatelj ima ulogu organizatora likovnih aktivnosti, njegova dominantna uloga u likovnoj aktivnosti djeteta nikako nije poželjna. Striktno planiranje aktivnosti, isticanje i nametanje osobnoga

viđenja problema koji se prikazuje u likovnoj aktivnosti te usmjerenost na produkt, a ne na proces ometaju dječje likovno izražavanje i pridonose pojavi šablona u dječjim likovnim radovima (Batur, 2022). Naime, ukoliko je odgajatelj sklon iniciranju i direktnom vođenju dječjih likovnih aktivnost, bez davanja prostora za odstupanje od plana, guši se dječja kreativnost i ne daje se prostor za vlastito izražavanje djeteta, već se nameće šablona prema kojoj djeca trebaju stvarati vlastite uratke. Isto tako, odgajatelj koji je usmjeren na konačni produkt dječje likovne aktivnosti, koji zanemaruje sam proces likovnog izražavanja te koji teži savršenstvu rada, ne daje djeci slobodu u likovnom izražavanju. Takav odgajatelj djeci nudi šablonu, odnosno produkt koji bi trebao nastati iz dječje likovne aktivnosti, a u tom slučaju šablona predstavlja ono što bi djeca u svome radu trebala kopirati. Ono što odgajatelji često čine, a što također utječe na usvajanje šablonskih prikaza na likovnim radovima, jesu pohvale i nagrade koje daju onoj djeci koja nešto nacrtaju ili naprave prema šablonskoj uputi. Na taj način dijete prihvaća standardizirani način likovnoga izražavanja kao ispravan i jedini moguć (Huzjak, 2008). Dijete time prikazuje neki sadržaj onako kako mu je odrasli pokazao iako mu taj prikaz nije zanimljiv, niti jasan, ali je motivirano pohvalom i nagradom. Dijete zapravo imitira ono što ne razumije te potiskuje i gubi svoje vlastite sposobnosti viđenja i prikazivanja (Belamarić, 1986).

U prethodnom je poglavlju navedena uporaba bojanki te izlaganje dječjih radova kao nešto što ometa dječje likovno izražavanje te promiče šablonske oblike prikaza. Bojanke često sadrže shematizirane, odnosno šablonske prikaze objekata koje djeca nerijetko pamte i reproduciraju, čime zapravo nestaje originalnost i inovativnost u dječjem prikazu. Ranije je spomenuto kako izlaganje dječjih radova ima mnoge prednosti, ali i nedostatak zbog promicanja šablona. Naime, iako se izlaganjem dječjih likovnih radova djeci pokazuje da su važni i vrijedni te da se njihov rad cijeni, odabirom procijenjenih estetski najljepših i najboljih radova, djeci se šalje poruka kako bi nešto trebali prikazati (Belamarić, 1986). Umjesto toga, bilo bi dobro izložiti sve likovne radove djece nastale u istoj aktivnosti kako bi se, umjesto slanja poruke o važnosti estetski lijepog i realnog prikaza, djeci slala poruka o važnosti i cijenjenju inovativnosti i originalnosti svakog pojedinog likovnoga rada. Drugim riječima, umjesto izlaganja samo onih radova koje odgajatelj procijeni kao najbolje ili estetski najljepše, dobro je i poželjno

izložiti sve dječje likovne radove nastale u određenoj aktivnosti kako bi djeci bili dostupni različiti prikazi istoga objekta ili predmeta, čime se smanjuje promicanje standardiziranih prikaza. Osim širenja šablonskih oblika putem izlaganja dječjih radova ili ponude bojanki, oni se mogu širiti i među djecom u smislu kopiranja ili precrtavanja tuđih oblika. Takvo što dovodi do pojave mnoštva istih, „mrtvih“, oblika bez autentične, kreativne komponente koju je svako dijete sposobno dati prilikom likovnog izražavanja (Belamarić, 1986).

Balić Šimrak (2010) ističe učestalo mišljenje da su šablonizirani simboli rezultat siromaštva dječjega likovnoga izraza ili njihove sklonosti kopiranju od drugih. Ista autorica opisuje pojavu takvih simbola kao moguće sredstvo komunikacije djeteta, a takvo što povezuje s počecima ljudske pismenosti osvrćući se na slikovno i ideogramsko pismo koje se sastojalo od sličica, odnosno simbola. Prema tome, uporaba šabloniziranih oblika u dječjim likovnim radovima, osim što može predstavljati usvojen način crtanja ili kopiranje od vršnjaka, može predstavljati i djetetov način komunikacije odnosno pronalaženje načina za slanje poruke poznatim slikovnim simbolima.

5.1. Utjecaj šablona na razvoj djetetovih sposobnosti

Grgurić i Jakubin (1996) navode kako zadovoljstvo odrasle osobe proizlazi iz djetinjstva, odnosno iz doživljaja vlastite osobnosti u razdoblju ranoga djetinjstva. Doba ranoga djetinjstva bogato je promjenama u različitim aspektima razvoja te predstavlja važno razdoblje čovjekova života, jer iskustva doživljena u tom razdoblju određuju njegov daljnji život. Iz tog razloga, dijete koje je u toj dobi spriječeno u slobodnom likovnom izražavanju, slobodi mišljenja i izbora te manipuliranju materijalima iz svoje okoline ima preduvjete za razvoj u nezadovoljnu osobu. Ukoliko je sloboda dječjega likovnoga izražavanja ograničena na šablonske prikaze, dijete neće moći doživljavati radost stvaranja, niti izražavati svoje viđenje svijeta te će u svoje likovno izražavanje uvrstiti standardizirane prikaze kako ne bi bilo kritizirano.

Važno je imati na umu da dječji radovi, iako ne predstavljaju i ne trebaju predstavljati simbol estetike, imaju iznimnu vrijednost jer dokumentiraju dječji likovni razvoj. Ona dječja likovna djela koja nisu ometena utjecajem odrasle osobe okarakterizirana su spontanošću i iskrenošću te stavom djeteta prema onome što na svome

djelu izražava (Grgurić i Jakubin, 1996). Prema tome, svako ometanje dječjega likovnoga izraza i nametanje šablona dovodi do manjka samopouzdanja djeteta i njegove vjere u vlastite sposobnosti, ograničava djetetovu slobodu i spontanost te originalnost i izvornost likovnoga rada.

Šablona se kao takva čini bezazlena te je mnogo razmišljanja o tome zašto bi joj se uopće pridavala važnost. Istina je da se šablona u dječjem crtežu ne čini kao nešto što bi trebalo predstavljati određeni problem jer dijete ima pravo odabrati želi li nešto precrtati, odnosno prekopirati ili želi nešto prikazati na vlastiti način. No, kada se bolje promisli o povezanosti šablona u likovnim izrazima djeteta s njegovim mišljenjem, uvelike se očituje utjecaj šablona na daljnji razvoj mišljenja djeteta. Naime, prema Huzjaku (2008), nametanjem šablonskoga načina stvaranja u likovnosti dijete se ograničava u slobodi mišljenja, jer mu se šalje poruka da se mora društveno prilagoditi i da mora prihvatiti sve ono što društvo percipira kao ispravno. Isti autor navodi kako će tim putem u daljnjem životu dijete prihvaćati šablonske načine ponašanja u društvu, bez vlastite procjene njihove korisnosti i ispravnosti za samoga sebe.

Stalno nametanje šablonskih oblika djetetu te omalovažavanje ili neprihvatanje djetetovog originalnog prikaza zbog važnosti uklapanja u društvo dovodi do toga da dijete nepromišljeno prihvaća ono što mu odrasla osoba nameće kako bi bilo prihvaćeno, pohvaljeno, nagrađeno ili istaknuto. Iz tako naizgled bezazlene situacije prihvaćanja tuđe inicijative u vlastitom likovnom radu dijete usvaja obrasce ponašanja za daljnji život. Dakle, na taj se način stvaraju preduvjeti za daljnje nepromišljeno usvajanje društvenih obrazaca i stereotipa u svrhu prihvaćanja od strane zajednice. Uporaba šablona u likovnom izražavanju pojedinca udaljava od razvoja vještine vlastitoga mišljenja, a samim time i od razvoja sposobnosti samostalnoga donošenja odluka (Huzjak, 2008).

Već je spomenuto kako postupci odraslih osoba koje imaju doticaja s djecom rane i predškolske dobi također utječu na razvoj djetetove likovnosti i kreativnosti. Naizgled dobronamjerna intervencija odrasle osobe da dijete pouči kako da nešto prikaže djeluje vrlo loše na dijete, njegovu percepciju i kreativnost te općenito želju za bavljenjem likovnim aktivnostima i izražavanjem vlastitoga viđenja svijeta oko sebe (Belamarić, 1986).

5.2. Primjeri najčešćih šablona kod djece predškolske dobi

U dječjem likovnom izražavanju mogu se uočiti neki uobičajeni šablonski prikazi. Ranije je spomenuta šablona kuće u dječjim likovnim radovima kao spoj kvadrata s manjim kvadratima i pravokutnikom koji simboliziraju prozore i vrata te trokuta kao jedan od čestih prikaza u različitim dječjim likovnim radovima. Osim šablone kuće, autorica Balić Šimrak (2010) ističe simbole poput sunca, srca i cvijeta kao simbole koji se često smatraju pokazateljem siromaštva djetetova likovnoga izraza ili precrtavanja od vršnjaka ili odraslih osoba. Pod tim se simbolima misli na sunce prikazano kao žuti krug sa zrakama ili četvrtina kruga sa zrakama u kutu površine za crtanje, zatim srce u prepoznatljivom obliku te cvijet s kružnicom u sredini i pet latica ili cvijet sa zakrivljenom laticom, dva lista i crvenim laticama. Osim navedenih primjera najčešćih šablona u likovnim radovima djece, Grgurić i Jakubin (1996) navode i šablonu bora koju djeca često koriste u svojim radovima, a Huzjak (2008) navodi pticu napravljenu od jedne linije u obliku slova M te crvenu čizmu svetoga Nikole. Isti autor navodi i prikaz nasmijanoga lica kao šablonizirani prikaz, jer, u svojim radovima, kada crtaju čovjeka, djeca najčešće na licu crtaju osmijeh.

Slika 1: Šablone sunca i cvijeta¹

Slika 2: Šablone sunca, cvijeta i ptica²

¹ Huzjak, M. Šablone. Preuzeto s <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/sablone.htm>. (17.05.2023.)

² Huzjak, M. Šablone. Preuzeto s <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/sablone.htm>. (17.05.2023.)

Slika 3: Šablona čovjeka i nasmijanoga lica³

Slika 4: Šablona čizmice svetoga Nikole⁴

Ranije je navedeno kako uporaba šablona u likovnim radovima djece ne mora isključivo podrazumijevati djetetovu nekreativnost ili put uklapanja u društvo, već može predstavljati i način komunikacije. Autorica Balić Šimrak (2010) ističe značenja pojedinih šablona u dječjim likovnim radovima, pa tako navodi da simbol srca može označavati ljubav, sunce ugodu, kuća toplinu doma, a cvijet ljepotu.

5.3. Uloga odgajatelja u sprječavanju pojave šablona

S obzirom na organizaciju likovne se aktivnosti djece rane i predškolske dobi mogu podijeliti u dvije skupine. U prvoj su skupini samoinicirane aktivnosti djece, odnosno one aktivnosti djece u kojima ona preuzimaju inicijativu te samostalno započinju s likovnim izražavanjem sredstvima i tehnikama po želji. U drugoj skupini jesu one likovne aktivnosti koje odgajatelji odabiru i pokreću prema unaprijed određenim ciljevima, sukladno planu i programu odgojno-obrazovne skupine, a koje imaju određena sredstva, tehnike i sadržaje (Balić Šimrak, 2010). Obje su skupine aktivnosti važne i korisne. Kada odgajatelj organizira i planira likovne aktivnosti, važno je da zna zašto nešto nudi djeci kao aktivnost i što želi postići odabranim sadržajem, tehnikama i sredstvima. Isto tako, važno je da odgajatelj zna procijeniti koliko je njegovoga sudjelovanja potrebno i kakve njegove intervencije trebaju biti kako takva likovna aktivnost ne bi prerasla u promicanje šablona i ometanje dječjega likovnoga izražavanja i razvoja.

³ Huzjak, M. Šablone. Preuzeto s <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/sablone.htm>. (17.05.2023.)

⁴ Huzjak, M. Šablone. Preuzeto s <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/sablone.htm>. (17.05.2023.)

Kada se djetetu dopusti slobodno, samostalno izražavanje, bez izravne intervencije odrasle osobe, osigurava se mogućnost razvoja kreativnosti, samopouzdanja i primjene vlastitih ideja i mašte. Takav pristup koristi i odgajatelju. Odgajatelj u takvim situacijama ima priliku bolje i dublje shvatiti djetetov unutrašnji svijet, njegove osjećaje, potrebe, ideje i teorije (Balić Šimrak, 2010). Uloga odgajatelja u likovnim aktivnostima, jest smišljanje različitih aktivnosti, vježbi i radionica pomoću kojih će kod djece poticati kreativno, divergentno mišljenje i time osigurati slobodu dječjega mišljenja i izražavanja. U tom je smislu važno da odgajatelj djeci pokaže da ne postoje točni i netočni odgovori, odnosno prikazi (Cvetković-Lay i Pejčak, 2004). Uloga odgajatelja je također i da svojim djelovanjem pomogne djeci izbjeći šablonizirane simbole i da pronade načine kako potaknuti maštu djece za prikaz oblika na autentičan način (Grgurić i Jakubin, 1996).

Nije poželjno pred djecu postavljati očekivanja koja moraju zadovoljiti u likovnoj aktivnosti jer se time prekida njihovo stvaralaštvo i sloboda u stvaralaštvu. Istovremeno kod djece treba razvijati samostalnost i osjećaj sigurnosti. Samostalnost je važna za likovno izražavanje, jer je to aktivnost koja zahtjeva individualni trag autora, odnosno samostalno, jedinstveno rješenje likovnog problema. Zbog toga odgajatelj mora odabirati metode i načine rada tako da ni u kojem trenutku djeci ne nameće neko rješenje ili daje striktno zahtjeve i upute (Karlavaris i sur., 1986). Upravo suprotno, odgajatelj treba težiti tome da svako dijete samostalno pronade rješenje i treba istaknuti vrijednost rješenja koje je dijete pronašlo. Osjećaj sigurnosti podloga je uvjerljivosti likovnog izraza. Ono dijete koje je sigurno u sebe izražavat će se na originalan način i stalno isprobavati nešto novo. Zbog toga je uloga odgajatelja da podržava dijete u originalnom izražavanju te svojim postupcima potiče samopouzdanje i sigurnost djece. Sigurnost će dijete steći uz pomoć svijesti o svojoj vrijednosti; stoga je važno da odgajatelj uvažava i poštuje dijete i njegove interese, raduje se uspjesima djeteta te prikazuje važnost djetetovog likovnog uratka. Ipak, treba imati na umu da nije poželjna niti pretjerana sigurnost i samouvjerenost djeteta, jer tada dijete nije kritično niti zainteresirano za otkrivanje novih načina i saznanja te je sklono omalovažavanju uradaka druge djece (Karlavaris i sur., 1986).

Već je pojašnjeno kako pretjerane pohvale i kritike nisu poželjne jer pretjerivanje u obje krajnosti dovodi do loših posljedica za dijete i njegovo likovno izražavanje. Odgajatelj treba znati kada i zašto će pohvaliti dijete te djetetu napomenuti za što ga

pohvaljuje. Isticanje i hvaljenje šabloniziranih prikaza te kritiziranje originalnih i inovativnih prikaza dovodi do toga da će dijete usvojiti šablonizirane prikaze i simbole kako bi bilo pohvaljeno i istaknuto te kako bi se uklopilo u skupinu. Tomu je tako jer su pohvale djetetu vrlo značajne jer čine da se dijete osjeća prihvaćenim i vrijednim. No, valja imati na umu da pretjerano pohvaljivanje nije dobro za dijete jer ono mora shvatiti da će svoj uspjeh postići ustrajnošću i trudom. Isto tako, prečesto pohvaljivanje umanjuje vrijednost same pohvale jer, ako se dijete pohvaljuje za sve što učini, ono se neće truditi znajući da će svakako biti pohvaljeno (Šparavec, 2018).

Onome djetetu koje se izražava šablonskim oblicima u svojim likovnim radovima potrebno je vratiti samopouzdanje. U tom slučaju, odgajatelj mora osmisliti načine na koje će kod djeteta potaknuti stvaranje pozitivne slike o samome sebi, osjećaj osobne vrijednosti i sigurnosti u sebe i svoje sposobnosti. Kako bi znao kojim postupcima postići takvo što, odgajatelj se mora identificirati s djetetom i pokušati shvatiti koji su razlozi djetetovog manjka samopouzdanja i šablonskog načina izražavanja u likovnim radovima. Ukoliko odgajatelj primijeti da sve više djece u odgojno-obrazovnoj skupini upotrebljava šablonske, stereotipne oblike u svojim likovnim radovima, bilo bi dobro da preispita svoj odnos prema djeci te kvalitetu i raznolikost onoga što djeci nudi (Karlavaris i sur., 1986). Dakle, kako bi kod djece spriječio upotrebu šablona u likovnom izražavanju, odgajatelj bi trebao kontinuirano nuditi mnogo različitih materijala i poticaja za likovno izražavanje, dopustiti djeci slobodu u likovnom izražavanju i ne davati im gotova rješenja problema, ali i preispitati i osvijestiti vlastitu sliku o djetetu i pristup radu. Važno je imati na umu da u dječjem vrtiću nema mjesta imitaciji i izravnom utjecaju odgajatelja na dječji likovni izraz. Dječji je likovni izraz, kao i likovni izraz svakog umjetnika, slobodan proces, a sam stvaralački čin za dijete je vrlo vrijedan (Bodulić, 1982).

6. ZAKLJUČAK

Likovne sposobnosti su urođene svakom djetetu i vrlo su važne u dječjem životu, no, iako su urođene, potrebno ih je podržavati i razvijati. U kojoj će se mjeri likovne sposobnosti razvijati u prvom redu ovisi o tome koliko je dijete aktivno i slobodno u svome likovnome izražavanju, ali i o mogućnostima i uvjetima u kojima se likovna aktivnost odvija. Sva djeca u likovnom razvoju prolaze kroz četiri faze: fazu šaranja, fazu sheme, fazu razvijene sheme te fazu oblika i pojava. U tim fazama, usporedno s razvojem sposobnosti u drugim razvojnim područjima, djeca razvijaju svoje likovne sposobnosti.

Važnu ulogu u omogućavanju i poticanju dječjeg likovnog razvoja ima odgajatelj. Odgajatelj bi trebao biti svjestan da dječji likovni rad ne predstavlja i ne treba predstavljati reprodukciju stvarnosti, jer je likovno izražavanje svakog djeteta jedinstveno, drugačije i rezultat izražavanja vlastitih doživljaja i iskustava. Iz toga bi razloga postupci odgajatelja trebali biti usmjereni poticanju dječjeg slobodnog likovnog izričaja i podržavanju dječjih zamisli i ideja. Odgajatelj treba planirati i organizirati likovne aktivnosti, ali i prepuštati inicijativu djeci, treba osigurati mnoštvo različitog i korisnog materijala i pribora za likovno izražavanje, kao i dovoljno vremena za likovne aktivnosti. Isto tako važno je da odgajatelj potiče i podržava maštu, kreativnost i igru djece, da usmjerava njihova opažanja organizira prostor te osigurava poticaje za dječje likovno izražavanje.

Ipak, u nastojanju da pomognu djetetu i podrže ga u likovnom razvoju, odrasli mogu učiniti upravo suprotno – omesti dječji likovni izraz. Do toga dolazi zbog želje i pokušaja odraslih da djetetu pokaže kako se nešto crta ili izrađuje, što je posljedica njihove nedovoljne stručnosti na likovnom planu. Pretjerano pohvaljivanje ili kritiziranje dječjih likovnih radova, naglašavanje važnosti preciznosti i urednosti u likovnom izražavanju, crtanje djeci, ispravljanje njihovih prikaza, prečesto korištenje bojanki te širenje šabloniziranih oblika uvelike ometa razvoj dječjeg kreativnog likovnog izraza.

Širenje i poticanje korištenja šablona kod djece negativno utječe na njihovu kreativnost i slobodu u likovnom izražavanju te volju i želju za sudjelovanjem u likovnim aktivnostima. Isto tako, kao posljedica odgajateljevog nerazumijevanja ili čak omalovažavanja originalnih likovnih radova u kojima nema šabloniziranih prikaza, kod

djeteta se može javiti manjak samopouzdanja, ograničavanje spontanosti i slobode mišljenja te nepromišljeno prihvaćanje onoga što okolina nameće. Kako bi se spriječilo nametanje šablonskih prikaza djeci, važno je djeci ne nuditi gotova rješenja likovnoga problema te prihvaćati različita rješenja djece za isti likovni problem. Također je važno imati na umu da u dječjim likovnim radovima ne treba težiti urednosti i preciznosti te realnim prikazima objekata, već dopustiti djeci slobodu izražavanja kojom će ona izraziti vlastito viđenje, doživljaj ili iskustvo onoga što u likovnom radu prikazuju.

7. LITERATURA

1. Atanasova, A. (1976). Nekoliko bitnih pretpostavki za stimulaciju i razvoj stvaralačkih sposobnosti deteta. U B. Karlavaris (ur.), *Kreativnost i likovno vaspitanje* (str. 245-247). Novi Sad: Centar za likovno vaspitanje dece i omladine Vojvodine.
2. Balić Šimrak, A. i Bakotić, M. (2018). *Dijete, cjelovitost, umjetnost, krug – svašta se može dogoditi u krugu...* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
3. Balić-Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj, 16-17* (62-63), 2-8. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/124737>.
4. Batur, I. (2022). Stereotipi i šablone u likovnom izrazu djeteta – kvalitativna analiza likovnih aktivnosti. U M. Sablić, S. Žižanović i A. Miroslavljević (ur.), *Kultura suvremene škole: Zbornik radova Prvog znanstvenog kolokvija Poslijediplomskoga sveučilišnog studija Pedagogija i kultura suvremene škole* (str. 5-22). Osijek: Filozofski fakultet Osijek.
5. Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik: likovni jezik predškolske djece*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež: priručnik za odgajatelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Cvetković-Lay, J. i Pejčak, V. (2004). *Možeš i drukčije: priručnik s vježbama za poticanje kreativnog mišljenja*. Zagreb: Alinea.
8. Deguara, J. i Nutbrown, C. (2018). Signs, symbols and schemas: Understanding meaning in a child's drawings. *International Journal of Early Years Education*, 26(1), 4–23. Preuzeto s <https://doi.org/10.1080/09669760.2017.1369398>.
9. Grgurić, N. i Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Zagreb: Educa.
10. Herceg, L., Rončević, A. i Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa.
11. Huzjak, M. (2008). *Učimo gledati 1-4: priručnik za nastavnike razredne nastave*. Zagreb: Školska knjiga.

12. Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike: temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
13. Jurčević Lozančić, A. (2018). Nove paradigme shvaćanja djeteta, kvalitete djetinjstva i kvalitete institucionalizacije djetinjstva. *Život i škola*, 64(1), 11-18. Preuzeto s <https://doi.org/10.32903/zs.64.1.1>.
14. Karlavaris, B. (1991). *Metodika likovnog odgoja 1*. Rijeka: Hofbauer.
15. Karlavaris, B. Barat, A. i Kamenov, E. (1988). *Razvoj kreativnosti u funkciji emancipacije ličnosti putem likovnog vaspitanja*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
16. Karlavaris, B., Kelbli, J. i Stanojević-Kastori, M. (1986). *Metodika likovnog vaspitanja predškolske dece: za IV godinu pedagoške akademije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
17. Lešin, G., Boban, A., Duić, H., Kerep, A., Laslo, V., Mlinarić Duić, M., Popek, I., Pukec, Lj. i Zeba, M. (2022). *Kreativni odgojitelji: program dramsko-scenskog izričaja u kurikulumu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja – priručnik za odgojitelje*. Zagreb: Školska knjiga.
18. Matić, A. (1976). Likovna kreativnost djeteta i otkriće fenomena dječjeg likovnog izraza osnova su suvremene likovne pedagogije. U B. Karlavaris (ur.), *Kreativnost i likovno vaspitanje* (str. 40-42). Novi Sad: Centar za likovno vaspitanje dece i omladine Vojvodine.
19. Mendeš, B. i Županić Benić, M. (2021). From the Traditional toward the Contemporary Methodological Approach to Visual Arts Activities in Kindergarten: Croatian Experiences. *Croatian Journal of Education*, 23(2), 477-510. Preuzeto s <https://doi.org/10.15516/cje.v23i2.4326>.
20. Novaković, S. (2015). Preschool Teacher's Role in the Art Activities of Early and Preschool Age Children. *Croatian Journal of Education*, 17 (Sp.Ed.1), 153-163. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/137685>.
21. Novaković, S., Tomljenović, Z. i Rončević, A. (2016). Monitoring and Documenting Preschool Children's Fine Art Creation. *Croatian Journal of Education*, 18 (Sp.Ed.2), 187-198. Preuzeto s <https://doi.org/10.15516/cje.v18i0.2123>.

22. Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno-umjetničko djelo: metodički pristupi likovno-umjetničkom djelu s djecom vrtićke i školske dobi*. Zagreb: Alfa.
23. Pivac, D. (2016). Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva i mašte u komunikaciji s kulturnom baštinom. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 65, 347-356. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/160226>.
24. Pivac, D. (2017). Izazovi suvremenog vizualno-likovnog odgoja i obrazovanja. U J. Brala-Mudrovčić (ur.), *Nove smjernice u odgoju i obrazovanju/Znanstveni prinosi Dragutina Rosandića: zbornik radova* (str. 261-274). Sveučilište u Zadru: Odjel za nastavničke studije u Gospiću.
25. Roca, J. (1999). Vizualno-likovne komunikacije i djeca. U S. Paragvaj (ur.), *Likovna komunikacija u teoriji i praksi predškolskog odgoja* (str. 11-13). Opatija: Preluk.
26. Slunjski, E. (2013). *Kako djetetu pomoći da... (p)ostane kreativno i da se izražava jezikom umjetnosti: priručnik za roditelje, odgajatelje i učitelje*. Zagreb: Element.
27. Smiljanić-Čolanović, V. (1971). Psihološke pretpostavke likovnog vaspitanja. U B. Karlavaris (ur.), *Likovno vaspitanje danas* (str. 15-22). Novi Sad: Kulturni centar.
28. Šipek, B. (2015). Kako komunicirati likovnim jezikom djece. *Dijete, vrtić, obitelj*, 21 (79), 21-22. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/172745>.
29. Šparavec, J. (2018). *Drvo ili mjesec: likovni odgoj za najmlađe*. Lekenik: Ostvarenje.